

Міністерство освіти і науки України

Модельна навчальна програма

**«Україна і світ. Вступ до історії України та громадянської освіти. 5–6 класи
(інтегрований курс)»**

для закладів загальної середньої освіти

(авт. Даниленко В. М., Гісем О. В., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Тарасюк Т. Д.)

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»

наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795

(у редакції наказу Міністерства освіти і науки від 02.02.2022 № 96)

**Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти
(інтегрований курс)**

Цикл: адаптаційний, 5—6 класи

Освітня галузь: громадянська та історична

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Моделна навчальна програма «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» (інтегрований курс) розроблена на основі Державного стандарту базової середньої освіти і є основою для подальшого вивчення інтегрованого курсу в 7—9 класах. Вона покликана адаптувати перехід для здобувачів освіти від початкового до систематичного вивчення інтегрованого курсу історії (історії України, всесвітньої історії) та громадянської освіти. Вона узагальнює і поглиблює знання учнів та учениць із початкової школи про суспільне життя людини.

Курс має на меті реалізувати ідею поєднання національної і всесвітньої історії, складових громадянської освіти в єдине ціле, щоб показати місце України у глобальному світі, розкрити сам процес її інтеграції до світового співтовариства, характеризувати тотожність, нерозривність, взаємовплив ключових соціальних, політичних, економічних та культурних процесів в Україні та Європі; сприяти формуванню в учнів та учениць толерантності, загальнолюдських цінностей на засадах патріотизму й гідності, поваги до прав і свобод людини та визнання цінності верховенства права.

Таким чином інтегрований курс інтерпретує історію України як частину світового та європейського культурного, економічного та політичного простору, який дотримується принципів демократії, прав людини і розуміє їхню цінність у сучасному світі.

Завдання курсу — підготувати здобувачів освіти до усвідомленого вивчення історії та громадянської освіти, сформуванню базових понять і навички дослідницької діяльності відповідно до вікових особливостей, спонукати до практичного використання, творчого втілення набутих компетентностей для всебічного розвитку в умовах глобалізованого суспільства, стимулювання саморозвитку та пізнавальної активності.

Відповідно запропонований навчальний курс базується на таких **світоглядних принципах і ціннісних орієнтирах**: утвердження морально-етичних (гідність, рівність, справедливість, толерантність та культурне різноманіття, турбота, чесність, довіра, любов),

соціально-правових (верховенство права, нетерпимість до корупції та фаворитизму, патріотизм, екологічно-етична цінність, соціальна відповідальність) та особистісно зорієнтованих цінностей (самореалізація, лідерство, свобода, активна громадська позиція).

Ці принципи і цінності узгоджуються з метою громадянської та історичної освітньої галузі.

Вимоги до знань, умінь і навичок курсу здобувачів освіти, що опановуватимуть його в 5—6 класах, базуються на знаннях і вміннях, які були здобуті в початковій школі в громадянській та історичній освітній галузі, а також життєвому досвіді.

Для досягнення мети і реалізації завдань здобувачі освіти під час опрацювання курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» мають досягти таких результатів навчання:

- набуття основних навичок критичного мислення під час роботи з різними джерелами інформації;
- формулювання мотиваційних запитань, що спонукають на отримання необхідної навчальної інформації;
- орієнтування в історичному часі, просторі, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями, явищами та процесами, діяльністю людей і її результатами, виявлення змін і тяглості в розвитку світу;
- виявлення взаємопов'язаності, взаємозалежності та взаємовпливу суспільних явищ, історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох;
- розуміння множинності трактувань минулого і сучасного та зіставлення їхніх інтерпретацій;
- усвідомлення власної гідності, реалізація власних прав і свобод, повага до права й гідності інших осіб, виявлення толерантності, протидія проявам дискримінації;
- осмислення необхідності утвердження верховенства права й дотримання правових норм для забезпечення сталого розвитку світу.

Під час реалізації програми, відповідно до Додатку 17 Державного стандарту базової середньої освіти, здобувачі освіти мають формувати **ключові та предметні компетентності**.

Ключові компетентності:

- вільне володіння державною мовою;
- здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;
- математична компетентність;
- компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій;
- екологічна компетентність;
- інформаційно-комунікаційна компетентність;
- навчання впродовж життя;

- громадянська та соціальна компетентності;
- культурна компетентність;
- підприємливість і фінансова грамотність.

Предметні компетентності:

- **хронологічна компетентність** — уміння орієнтуватися в історичному часі, встановлювати близькі та далекі причинно-наслідкові зв'язки, розглядати суспільні явища в конкретно-історичних умовах, виявляти зміни і тяглість життя суспільства;
- **просторова компетентність** — уміння орієнтуватися в історичному просторі та знаходити взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і природного довкілля;
- **інформаційна компетентність** — уміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, визначати їхню надійність, виявляти і критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел;
- **логічна компетентність** — уміння визначати та застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій і явищ, ставити запитання та шукати відповіді, розуміти множинність трактувань минулого й зіставляти різні його інтерпретації;
- **аксіологічна компетентність** — уміння формулювати оцінку історичних подій та історичних постатей, суголосну до цінностей та уявлень відповідного часу або відповідної групи людей, осмислювати зв'язки між історією і сучасним життям.

Усі зазначені компетентності інтегровані в основну частину програми.

Формулювання очікуваних результатів навчання займає в програмі перше місце порівняно з формулюванням змісту навчального матеріалу та містить такі компоненти: знаннєвий, діяльнісний, ціннісний.

Ціннісний компонент спрямований на:

- подальше формування у здобувачів освіти загально визнаних суспільних правил поведінки та дотримання їх у закладах освіти й поза ними;
- небайдужість до нехтування правилами поведінки та реагування на їх порушення відповідно до можливостей;
- розв'язування ціннісних та моральних конфліктів і здійснення відповідного вибору.

У викладанні курсу пріоритетними є:

- формування інтересу до навчального курсу;
- оволодіння базовими методами дослідження історичних і суспільних процесів;
- набуття сучасних знань про події, явища, тенденції в розвитку України та світу;
- подальший розвиток історичного, критичного і творчого мислення, здатності уявляти загальний хід історичного процесу й проблеми, що стоять перед країною і світом, уміти формулювати та обстоювати власні погляди;
- ознайомлення з культурними надбаннями, зокрема із цінностями та історико-культурними традиціями українського та

інших народів;

— розуміння національного інтересу України, пошани до державної символіки України в гармонійному поєднанні з національними та загальнолюдськими цінностями;

— досягнення очікуваних результатів через діяльність (фронтальну, індивідуальну, групову, проєктну, творчу тощо).

Зміст курсу структурований за проблемно-тематичним принципом. Виклад матеріалу відбувається інтегровано. Проблематику історії України подано у світовому, а насамперед європейському історичному контексті. Матеріал громадянської освіти є базою для розуміння історичних, соціальних процесів і формування морально-етичних цінностей.

Ураховуючи зазначені пріоритети, курс має таку структуру.

Структура курсу

5 клас

Вступ

Розділ I. Людина у світі. Суспільство

Розділ II. Історія. Сучасні підходи до вивчення історії та суспільства. Історичні джерела. Історичне мислення

Розділ III. Час і простір в історії. Стадії розвитку суспільства

Розділ IV. Життя людей і розвиток людського суспільства за Первісних часів в Україні та світі

6 клас

Вступ

Розділ V. Світ і Україна на зорі цивілізаційного розвитку

Розділ VI. Творення нових форм суспільного і господарського життя. Спільноти на території України та їхні відносини з цивілізаціями Сходу

Розділ VII. Антична цивілізація та навколишній світ. Суспільства на українських землях

Підсумки

Перші чотири розділи рекомендуються до вивчення в 5 класі. Вони закладають базу для систематичного вивчення інтегрованого курсу.

Наступні розділи рекомендуються до вивчення в 6 класі. Вони покликані показати місце України у світі на початку цивілізаційного розвитку. Особливо акцентується увага на цивілізаційних здобутках людства й місці в цьому процесі України, на розвитку землеробських і кочових суспільств на українських землях.

Проте слід зазначити, що поділ матеріалу за класами є умовним. Учитель/вчителька вирішує це питання самостійно. Зокрема, вивчення розділу IV можна перенести для вивчення в 6 класі.

Програма складається з пояснювальної записки, основної частини й порад щодо оцінювання рівня знань, умінь і навичок учнів та учениць, рекомендацій щодо впровадження програми в діяльність конкретного вчителя/вчительки.

Основна частина містить «Очікувані результати навчання», «Пропонований зміст навчального предмета/інтегрованого курсу» та «Види навчальної діяльності, орієнтовні приклади».

«Очікувані результати навчання» містять вимоги відповідно до Державного стандарту, що викладені через очікування від учнів та учениць: «знає», «розуміє», «уміє» (у них указуються необхідні вимоги щодо досягнення очікуваних результатів навчання, перелік відповідних понять і термінів, які рекомендовані для опанування розділу, тощо).

«Пропонований зміст навчального предмета/інтегрованого курсу» поділений на тематичні блоки відповідно до структури програми та включає орієнтований зміст матеріалу.

«Види навчальної діяльності, орієнтовні приклади» є орієнтовними та мають рекомендаційний характер. Вони розраховані на психолого-педагогічні можливості учнів та учениць 5—6 класів. Учитель/вчитель відповідно до цілей та мети може самостійно вирішити, чи користуватися запропонованими видами навчальної діяльності, доповнити їх, чи обрати власні.

Програма створює вчителю/вчительці широкі можливості для самостійного наповнення навчальної роботи змістом відповідно до загальнонаціонального та локального вимірів, дає простір для самостійних дій щодо форм і методів навчальної роботи.

У програмі відсутній розподіл навчальних годин за розділами. Кількість годин для реалізації курсу відповідає навчальному часу, визначеному Типовою освітньою програмою, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України № 235 від 19.02.2021 р. «Про затвердження типової освітньої програми для 5—9 класів закладів загальної середньої освіти». Відповідно учитель/вчителька самостійно визначає тривалість опрацювання того чи іншого розділу. Наприкінці вивчення кожного розділу передбачено узагальнення і контроль, форму якого обирає вчитель/вчителька. За потреби вчитель/вчителька може змінити порядок розділів програми, планувати вивчення інших (не тільки визначених у програмі) історичних осіб, подій, пам'яток, акцентуючи увагу на інших історичних фактах, які яскраво ілюструють процеси в Україні та світі.

Програма орієнтує учасників освітнього процесу на результативну діяльність. Визначені у програмі результати, на думку авторів, будуть досяжними тільки за умови залучення учнів та учениць до різних видів навчальної діяльності.

Успішність роботи вчитель/вчителька за цією програмою залежатиме від уміння:

- налагодити творчу роботу учнів та учениць з орієнтацією на формування ключових і предметних компетентностей;
- підтримувати сталу пізнавальну активність учнів та учениць і творчу діяльність;
- широко використовувати міжпредметні зв'язки;
- забезпечити соціальну активність молодих людей як особистостей;
- застосовувати власні, експериментальні, творчі форми роботи.

Шляхи реалізації програми:

- використання активних (інтерактивних) методів навчання; поєднання індивідуальної роботи з груповими формами (парна, малі та великі групи);
- поєднання як урочної, так і позаурочної діяльності з використанням офлайн- та онлайн-засобів навчання;
- використання підручника й додаткових матеріалів, а також самостійний пошук інформації учнями та ученицями, у тому числі в інтернеті;
- доцільно активно використовувати дослідницьку роботу, реалізовувати учнівські проекти, практичні та лабораторні роботи;
- навчання має відбуватися в позитивній атмосфері з урахуванням досвіду як дітей, так і педагогів;
- ключову увагу слід приділяти розвитку критичного мислення;
- матеріали з громадянської освіти бажано реалізовувати на основі життєвих ситуацій, кейсів реальних подій за допомогою аналізу, рольових і ситуаційних ігор, форум-театру та інших методів.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

5 клас

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета/інтегрованого курсу	Види навчальної діяльності, орієнтовні приклади
Вступ		
Знає: — що і як вивчатиметься в курсі «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти»; — завдання курсу.	Мета й головні завдання курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти». Знайомство з підручником, його	Як впоратися: Фронтальна робота <ul style="list-style-type: none"> • пояснення вчителя/вчительки структури, засобів орієнтування і

<p>Розуміє: — мету курсу, призначення основних структурних елементів підручника.</p> <p>Уміє: — користуватися підручником; — здійснювати коментоване читання тексту підручника; — встановлювати зв'язок зі знаннями, отриманими з інших навчальних курсів; — співвідносити власні уявлення з набутими знаннями</p>	<p>структурою.</p> <p>Що я знаю про Україну і світ? Повторення та актуалізація знань, умінь і навичок із початкової школи</p>	<p>можливостей підручника;</p> <ul style="list-style-type: none"> • знайомство з додатковими посібниками (робочий зошит, зошит для контролю знань, атлас тощо); • виконання учнями та ученицями пізнавальних завдань для з'ясування мети й завдання курсу, актуалізації раніше набутих знань. <p>Робота в групах</p> <ul style="list-style-type: none"> • взаємодія учнів та учениць для знайомства з підручником, усвідомлення необхідності його структурних елементів. <p>Індивідуальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • виконання вправ на пошук відповідних елементів підручника; • виконання вправ на повторення та актуалізацію знань
<p>Розділ І. Людина у світі. Суспільство</p>		
<p>Знає: — що людина — біосоціальна істота; — що таке цінності, мораль, суспільство; — своє право на особистий простір (приватність) і право інших осіб на це.</p> <p>Розуміє: — співвідношення біологічного і соціального в</p>	<p>Людина — біосоціальна істота. Людина як особистість і особа. Унікальність і неповторність людини. Гідність людини.</p> <p>Потреби людини. Цінності. Людина — творець культури. Культурні відмінності. Багатокультурність як</p>	<p>Як впоратися: Фронтальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснення вчителем/вчителькою ключових понять і термінів розділу; • коментоване читання; • вирішення пізнавальних завдань усіма учнями та ученицями на розуміння місця людини в світі;

<p>людині; — унікальність та неповторність кожної людини; — чому людина живе в суспільстві; — як походження, місце проживання, заняття й погляди об'єднують людей; — що таке публічний і громадський простір та його значення для суспільства; — потребу доступності громадського простору для осіб з інвалідністю й маломобільних груп населення; — що людина є членом різних спільнот, громадянином України; — відмінності матеріальних і духовних цінностей; — що і як регулює відносини в суспільстві.</p> <p>Уміє: — використовувати терміни й поняття «людина», «культура», «цінність», «забобони», «звичаї», «мораль», «конфлікт», «закон», «суспільство», «соціалізація», «позитивна мова», «мова ворожнечі», «справедливість»; — визначати групи (спільноти), які існують у суспільстві; — пояснювати, як життя людини й суспільства залежить від природних змін, науково-технічних винаходів, соціальних обставин; як людина впливає на різні спільноти й державу своєю діяльністю; як змінювалися цінності людства; чому Конституція — найважливіший документ держави;</p>	<p>суспільна цінність. Чому Україна — багатокультурна країна.</p> <p>Приватний і публічний простори людини.</p> <p>Вплив діяльності людини на навколишнє середовище. Екологічні проблеми в минулому і сучасності.</p> <p>Суспільство — об'єднання людей для спільної діяльності. Що таке «рідний край», «батьківщина», «країна», «держава», «світ».</p> <p>Групи (спільноти) у людському суспільстві. Соціалізація. Життя в громаді (взаємозалежність та співпраця, солідарність, взаємна довіра).</p> <p>Конфлікти в суспільстві. Способи їх вирішення. Правила, яких необхідно дотримуватися в різних людських спільнотах.</p> <p>Права людини. Права дитини.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • обговорення проблемного запитання: «Чиї інтереси більш важливі: особисті чи громадські?»; • тренінг «Рівність у різноманітті»; • підбір аргументів та прикладів на підтвердження власної позиції; • перегляд навчальних фільмів. <p>Робота в групах</p> <ul style="list-style-type: none"> • виконання вправ на визначення життєвих пріоритетів та уточнення соціальних цінностей сучасного суспільства; • визначення шкідливості гендерних та інших стереотипів на конкретних прикладах; • обговорення ролі довіри та поваги до своїх зобов'язань у соціальному житті. <p>Індивідуальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • складання проєктів правил, яких необхідно дотримуватися в різних спільнотах та громадських місцях; • виконання вправ на розуміння термінів і понять
---	--	--

<p>— використовувати метод «я-повідомлень» у міжособистісному спілкуванні;</p> <p>— розв’язувати проблеми різних спільнот з урахуванням інтересів їхніх представників;</p> <p>— розрізняти позитивні й негативні емоції та способи опанування негативних емоцій і реакції на них</p>	<p>Права та обов’язки громадянина України.</p> <p>Рівні права та недискримінація.</p> <p>Протидія порушенню прав людини і громадянина.</p> <p>Позитивна мова і мова ворожнечі.</p> <p>Моральний вибір. Здатність долати розчарування, уміти програвати.</p> <p>Поводження з негативними почуттями</p>	
--	---	--

Узагальнення і контроль за розділом

Розділ II. Історія. Сучасні підходи до вивчення історії та суспільства. Історичні джерела. Історичне мислення

<p>Знає:</p> <p>— які науки вивчають минуле;</p> <p>— що історія України — складова європейської та світової (всесвітньої) історії;</p> <p>— різновиди інформації та історичних джерел;</p> <p>— де зберігаються інформація та історичні джерела (музеї, архіви, бібліотеки, історико-архітектурні заповідники);</p> <p>— провідні історичні музеї України та світу;</p> <p>— пам’ятки рідної місцевості та видатні пам’ятки України;</p> <p>— видатні історичні постаті;</p> <p>— імена провідних світових та українських істориків різних часів і назви головних їхніх досліджень;</p> <p>— основні правила, якими керуються історики під</p>	<p>Минуле людства та мета його пізнання. Історія як наука та навчальний предмет.</p> <p>Допоміжні історичні дисципліни та інші науки, які вивчають минуле.</p> <p>Співвідношення всесвітньої історії, історії України та особистої історії</p> <p>Історія України — складова європейської та світової (всесвітньої) історії.</p> <p>Інформація та її види. Текст, медіатекст.</p> <p>Історичні джерела та їхні різновиди (матеріальні/нематеріальні,</p>	<p>Як впоратися:</p> <p>Фронтальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснення вчителем/вчителькою ключових понять і термінів розділу; • коментоване читання та аналіз історичних документів; • одночасне виконання учнями та ученицями пізнавальних і практичних завдань для набуття нових знань; • дидактичні ігри; • театралізовані мінівистави; • практикум: підхід до визначення справедливого і несправедливого, доброго і поганого на основі історичних подій (міфів, казок) або ситуації із життя класу.
--	--	--

<p>час здійснення своїх досліджень; — важливість дослідження історії рідного краю.</p> <p>Розуміє: — що таке минуле, сучасне, майбутнє та їхній взаємозв'язок; — чим зумовлений інтерес до минулого; — завдання історії як навчального предмета; — суспільну цінність інформації; — що є історичним джерелом; — як знаходять історичні джерела; — потребу залучення різних джерел для повноти та достовірності відображення історії; — що ставлення до джерел вимагає критичного підходу; — чому необхідно вживати спеціальних заходів для зберігання історичних джерел; — відмінності між пам'ятками і пам'ятниками; — місце та роль певних особистостей чоловіків і жінок в історії; — різницю між передумовами, причинами, приводом, результатами і наслідками історичних подій, явищ, процесів.</p> <p>Уміє: — пояснювати, що вивчають історія та інші гуманітарні науки; — систематизувати соціальну та історичну інформацію;</p>	<p>первинні/вторинні, текстові, візуальні тощо).</p> <p>Робота археологів. Артефакти. Збереження інформації та історичних джерел.</p> <p>Пам'ятки і пам'ятники. Історична пам'ять.</p> <p>З'ясування достовірності історичної та суспільної інформації. Історичний факт. Судження.</p> <p>Історичне мислення. Зв'язок між подіями, минулим і сучасним. Передумови, причини й привід, результати та наслідки історичних подій, явищ.</p> <p>Історичне дослідження. Історики. Визначні історичні твори зі всесвітньої історії та історії України. Історіографія.</p> <p>Історична особа (постать). Історичний образ. Історія України та всесвітня історія в літературних образах.</p>	<p>Робота в групах</p> <ul style="list-style-type: none"> • взаємодія учнів та учениць під час виконання спільних або різних завдань (робота з прикладами історичних джерел, аналіз історичних пам'яток, історичних досліджень); • добір джерел та історичних досліджень за певною ознакою; • створення опису історичних подій, явищ і процесів; • визначення історичних фактів у прочитаному тексті; • практикум: як перевірити достовірність джерела. <p>Індивідуальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • робота з визначення типології історичних джерел; • виконання завдань із використанням ілюстративного матеріалу (його добір за певною ознакою); • створення за схемою історичних портретів постаті (за допомогою вчителя/вчительки). • наведення прикладів історичних пам'яток, проявів минулого у фольклорі, лексиці, соціальних практиках;
--	---	---

<p>— встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;</p> <p>— використовувати терміни й поняття «гуманітарні науки», «історія» (як розповідь, як досвід, як жива пам'ять про життя людей у минулому, як наука), «усні джерела», «речові джерела», «писемні джерела», «історичні джерела», «археологія», «артефакт», «текст», «медіатекст», «літопис», «експонат», «достовірність», «факт», «судження», «систематизація», «експозиція», «музей», «архів», «міф», «легенда», «пам'ятка», «пам'ятник», «тяглість історії», «історичний факт», «історична подія», «історичне явище», «історичний процес», «історична особа (постать)», «історичний образ», «історичне дослідження», «історіографія»;</p> <p>— описувати пам'ятку історії;</p> <p>— розрізняти історичні джерела за видами;</p> <p>— ставити запитання до змісту джерела;</p> <p>— вказувати на ознаки, які допомагають визначити час і місце історичного джерела;</p> <p>— добирати джерела інформації за пропонованою тематикою та походженням;</p> <p>— використовувати історичну та суспільно важливу інформацію із запропонованих ресурсів;</p> <p>— визначати відмінності між фактами та судженнями в запропонованому тексті;</p> <p>— розпізнавати символічний зміст пам'ятників;</p> <p>— знаходити інформацію про пам'ятку, пам'ятник історії;</p>	<p>Дослідження історії рідного краю. Джерела з історії рідного краю</p>	<ul style="list-style-type: none"> • визначення ознак музейного експоната (артефакту); • створення анімації (робота археологів, архіваріусів). • виконання вправи з визначення причин, приводу, результату та наслідків історичної події, явища або процесу; • наведення прикладів історичних досліджень і імен дослідників; • виконання вправ із добирання інформації за заданими критеріями за допомогою пошукових систем; • розрізнення історичних фактів і суджень у запропонованому тексті; • створення повідомлення для соціальної мережі на історичну тематику; • створення образу обраної історичної події
---	---	--

<p>— наводити приклади історичних пам'яток та інших проявів минулого в сьогоденні — топоніміці, лексиці, фольклорі, соціальній практиці тощо</p>		
<p>Узагальнення і контроль за розділом</p>		
<p>Розділ III. Час і простір в історії. Стадії розвитку суспільства</p>		
<p>Знає:</p> <ul style="list-style-type: none"> — початок історичного часу; — назви і хронологічні межі періодів (епох) історії: Первісне суспільство, Античність, Середні віки, Ранньомодерна доба, Модерна доба; — різні підходи в розумінні розвитку суспільства; — як користуватися картою, її основні елементи; — територіальні межі Української держави в різні етапи розвитку; — територіальне розташування рідного міста/селища/села; — основні історико-географічні регіони України, їхні особливості; — держави-сусіди України, провідні держави світу; — походження назви «Україна». <p>Розуміє:</p> <ul style="list-style-type: none"> — багатозначність поняття «суспільство»; — стадії розвитку людства; — що людина — головний герой історії; — відмінності між історичною та географічною картами; 	<p>Календар як інструмент усвідомлення часу. Історичний час і його обчислення. Лінія часу.</p> <p>Хронологія. Періодизації історії людства та історії України (антропологічна, археологічна, історична).</p> <p>Різні підходи в розумінні розвитку суспільства: <i>цивілізаційний</i>: первісність, локальні цивілізації, світові цивілізації; <i>соціологічний</i>: доіндустріальне (доаграрне і аграрне), індустріальне, постіндустріальне (інформаційне) суспільство.</p> <p>Географічний та історичний простір. Україна — частина Європи та світу. Україна як «ворота Європи».</p>	<p>Як впоратися:</p> <p>Фронтальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснення і прикладна діяльність учителя/вчительки; • коментоване читання; • одночасне виконання учнями та ученицями пізнавальних і практичних завдань на лінії часу, із хронологією; із використанням атласів та контурних карт; • перегляд навчальних фільмів (календарі, історичні періодизації, цивілізації), презентацій; • пояснення вчителя/вчительки з використанням картографічного матеріалу; коментоване читання легенд історичних карт. <p>Робота в групах</p> <ul style="list-style-type: none"> • взаємодія учнів та учениць під час виконання вправ із підготовки для створення презентацій (календарі народів світу, давні цивілізації);

<p>— як відображаються на карті/картосхемі історичні події;</p> <p>— як читати історичну карту за її легендою;</p> <p>— як природні умови можуть впливати на життя людей (на прикладі окремих історико-географічних регіонів України);</p> <p>— що Україна є частиною європейського історичного простору, місцем перетину інтересів;</p> <p>— існування проблеми територіальних суперечок між державами.</p> <p>Уміє:</p> <p>— визначати головне в тексті підручника;</p> <p>— використовувати терміни й поняття: «календарний час», «історичний час», «хронологія», «ера», «період (епоха)», «тисячоліття», «століття», «хронологічна таблиця», «цивілізація», «глобалізація», «історична карта/картосхема», «контурна карта», «історико-географічний регіон», «топоніміка», «етнографія», «територіальні межі», «державний кордон»;</p> <p>— вказувати особливості історичного часу; причини створення календарів, використання принципу поділу на історичні періоди, встановлення хронологічної послідовності подій;</p> <p>— співвідносити: рік — століття — тисячоліття — ера;</p> <p>— визначати тривалість історичних подій;</p> <p>— будувати лінію часу та визначати за її</p>	<p>Карти та картосхеми. Основні елементи історичної карти.</p> <p>Робота з історичною картою.</p> <p>Україна на історичній карті світу в різні історичні періоди.</p> <p>Топоніміка. Поява назви «Україна».</p> <p>Етнографія. Історико-географічні, історико-етнографічні регіони України (Середнє Подніпров'я, Полісся, Лівобережжя, Правобережжя, Чернігово-Сіверщина, Східна Галичина, Волинь, Поділля, Північна Буковина, Закарпаття, Донщина, Слобожанщина, Північне Причорномор'я, Таврія, Крим тощо).</p> <p>Моє рідне місто/селище/село на історичній карті</p>	<ul style="list-style-type: none"> • взаємодія під час створення презентацій, які присвячені залежності людини від природи й суспільства або впливу діяльності людини на навколишнє середовище; • створення тематичних анімованих карт; створення карт-схем місцевості, де проживає учень/учениця, із зазначенням місцевої топоніміки <p>Індивідуальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • виконання різнорівневих вправ на лінії часу, із хронологічною таблицею; • виконання вправ на вміння використовувати опрацьовані терміни й поняття; • добір за допомогою пошукових систем і наведення прикладів впливу географічного середовища, клімату й доступу до природних ресурсів на спосіб життя й світогляд людей; • наведення прикладів проявів минулого в топоніміці; • створення проєкту картографічного рекламного продукту на основі краєзнавчого матеріалу; • створення повідомлення для соціальної мережі на історичну тематику
--	--	--

<p>допомогою послідовність подій; — розрізняти системи літочислення, пояснювати їх на прикладах; — встановлювати синхронність подій в історичному просторі, тривалість подій, явищ, процесів та їхню віддаленість одних від одних (у межах теми, за допомогою вчителя/вчительки); — розташовувати події в хронологічній послідовності, створювати хронологічну таблицю; — співвідносити з вивченим періодом (епохою) відомі історичні події та осіб, визначати сфери суспільного життя, які зазнавали змін — позначати/відображати історичні події, історико-географічні регіони, держави, рідне місто/селище/село на контурній карті, визначати відстань, прокладати маршрути на історичній карті; — співвідносити дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя/вчительки, текст книжки тощо); — скласти розповідь за історичною картою; — логічно обґрунтовувати позицію (письмово або усно), висловлювати своє ставлення з питань, що вивчаються</p>		
Узагальнення і контроль за розділом		
Розділ IV. Життя людей і розвиток людського суспільства за Первісних часів в Україні та світі		
<p>Знає: — сутність основних теорій походження людини; — напрямки розселення людей на земній кулі;</p>	<p>Основні теорії походження людини. Розселення людей на земній кулі. Етапи антропогенезу на території</p>	<p>Як впоратися: Фронтальна робота • пояснення вчителя/вчительки</p>

<p>— час появи людини на землях сучасної України; — суспільну організацію первісних людей: — відомі пам'ятки (стоянки) первісних людей; — винаходи і пам'ятки культури первісних людей (за матеріалами, знайденими на землях сучасної України).</p> <p>Розуміє: — різноманіття чинників, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів); — сутність неолітичної революції, первісних форм релігійних вірувань: фетишизму, тотемізму, анімізму, магії; — відмінності сприйняття навколишнього світу первісною і сучасною людиною; — риси господарства, суспільного устрою й світосприйняття людей у минулому,</p> <p>Уміє: — використовувати підручник як джерело знань, працювати над спільним проектом; — використовувати терміни й поняття: «неандерталець», «кроманьйонець», «homo sapiens (людина розумна)», «стоянка первісних людей», «археологічна культура», «неолітична революція», «рід (родова громада)», «плем'я», «ремесло»; — встановлювати синхронність подій в історичному просторі, тривалість подій, явищ,</p>	<p>України (пітекантропи—неандертальці—кроманьйонці).</p> <p>Форми господарювання людей (привласнювальні та відтворювальні) у різні етапи (періоди) життя первісного суспільства (палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, бронзовий вік, ранній залізний вік).</p> <p>Суспільна організація: первісне людське стадо — рід (родова громада) — плем'я. Організація влади: народні збори — рада старійшин — вождь.</p> <p>Духовна культура та вірування людей. Наскельний живопис та інші форми мистецтва</p>	<p>(супроводжується демонстрацією схем, таблиць, навчальних фільмів);</p> <ul style="list-style-type: none"> • коментоване читання; • перегляд навчальних фільмів; • одночасне виконання учнями та ученицями пізнавальних завдань під керівництвом учителя/вчительки для з'ясування основних рис первісного суспільства, змісту ключових термінів і понять; • дискусія: особливості ролей чоловіка та жінки в первісному суспільстві, чим вони відрізняються від сучасних. <p>Робота в групах</p> <ul style="list-style-type: none"> • взаємодія учнів та учениць (взаємоопитування, діалоги і репліки для коміксів про життя первісних людей тощо); • виконання вправ із підготовки до створення мінідослідження, анімації (відображення історичної події). <p>Індивідуальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • складання запитань про вплив певної події на життя людини й суспільства; • пояснення й доцільність
--	--	--

<p>процесів та їхню віддаленість одне від одного (у межах теми), за допомогою вчителя/вчительки;</p> <p>— показувати на карті найвідоміші стоянки первісних людей;</p> <p>— співпрацювати в межах класного проєкту;</p> <p>— виявляти і розрізняти за допомогою вчителя/вчительки причини і привід, результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів;</p> <p>— виявляти (за допомогою вчителя/вчительки) і пояснювати виклики, які стоять перед людиною, суспільством у різних природних середовищах;</p> <p>— описувати життя первісних людей;</p> <p>— розпізнавати пам'ятки палеоліту, мезоліту, неоліту;</p> <p>— порівнювати розвиток людських суспільств на території України та в інших куточках Землі</p>		<p>застосування термінів і понять;</p> <p>— виконання вправ на розуміння, що людина перебуває в центрі історії і є її творцем, особливості ролі чоловіка та жінки в історії;</p> <ul style="list-style-type: none"> • добір інформації про нові досягнення у вивченні історії первісного суспільства; • виконання завдань на порівняння розвитку людських суспільств на території України та в інших куточках Землі
<p><i>Узагальнення і контроль за розділом</i></p>		

6 клас

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст навчального предмета/інтегрованого курсу	Види навчальної діяльності, орієнтовні приклади
Вступ		
<p>Знає:</p> <ul style="list-style-type: none"> — що і як вивчатиметься в 6 класі курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти»; — головні завдання курсу цього навчального року. <p>Розуміє:</p> <ul style="list-style-type: none"> — мету курсу, призначення основних структурних елементів підручника; — зв'язок із матеріалом курсу 5 класу; — місце України в історії Стародавнього світу. <p>Уміє:</p> <ul style="list-style-type: none"> — користуватися підручником; — орієнтуватися за картою; — встановлювати зв'язок з іншими навчальними курсами; — співвідносити власні уявлення з набутими знаннями 	<p>Історія України — складова європейської та світової (всесвітньої) історії. Місце України в історії в історії Стародавнього світу.</p> <p>Розвиток суспільних відносин. Зародження держав та громадянства. Людина в стародавньому суспільстві.</p> <p>Повторення та актуалізація знань із минулого року.</p>	<p>Як впоратися:</p> <p>Фронтальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснення вчителя/вчительки (супроводжується аналізом структури й можливостей підручника та додаткових посібників); • знайомство із джерелами для роботи з курсу, у тому числі в інтернеті; • виконання учнями та ученицями пізнавальних завдань для з'ясування мети та завдання курсу, актуалізації раніше набутих знань. <p>Робота в групах</p> <ul style="list-style-type: none"> • взаємодія учнів та учениць у складі пар або малих груп для відновлення знань і вмінь для роботи з підручником, усвідомлення необхідності його структурних елементів. <p>Індивідуальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • виконання вправ із добирання інформації за заданими критеріями (пошук відповідних структурних елементів підручника).

Розділ V. Світ і Україна на зорі цивілізаційного розвитку

<p>Знає:</p> <ul style="list-style-type: none"> — хронологічні й територіальні межі перших цивілізацій; — час появи перших міст (Єрихон, Чатал-Гуюк), протоміст трипільської культури, об'єднання Єгипту, укладення кодексу законів Хаммурапі; — назви відомих пам'яток стародавніх цивілізацій. <p>Розуміє:</p> <ul style="list-style-type: none"> — цивілізацію як історико-культурний феномен; — вплив природно-географічних умов на господарське життя, організацію влади та міфологію давніх суспільств; — причини виникнення міст, соціальних верств і держави; — вплив світогляду на спосіб життя давніх людей і суспільств; — місце окремої людини в перших цивілізаціях; — причини піднесення й занепаду перших держав і суспільств; — значення цивілізацій і історії людства; — розвиток цивілізацій на теренах України; — необхідність збереження пам'яток минулого. <p>Уміє:</p> <ul style="list-style-type: none"> — використовувати терміни й поняття «цивілізація», «іригаційне (зрошувальне) землеробство», «Родючий півмісяць», 	<p>Робота з інформацією та історичними джерелами під час вивчення Стародавньої історії. Спеціальні історичні дисципліни. Нагромадження та пошук джерел про розвиток перших цивілізацій. Видатні археологічні відкриття.</p> <p>Вплив природно-географічних умов на зародження та формування перших цивілізацій. Наслідки людської діяльності для довкілля.</p> <p>Поняття цивілізації. Цивілізації в історії людства. Представлення цивілізацій Дворіччя, Давнього Єгипту, Індії, Китаю.</p> <p>Трипільська і середньостогівська археологічні культури. Початок формування двох господарських зон на території України.</p> <p>Міста — осередки цивілізацій. Міське життя, міський простір. Стародавні міста-держави.</p> <p>Суспільна організація перших</p>	<p>Як впоратися:</p> <p>Фронтальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснення вчителя/вчительки із залученням візуального ряду, який створює образ перших цивілізацій; • одночасне виконання учнями та ученицями пізнавальних завдань, які створюють уявлення про відмінності перших цивілізацій; • обговорення проблемних запитань про роль природно-географічного чинника в становленні перших цивілізацій; • наведення аргументів за і проти на тему «Чи можна вважати трипільля цивілізацією»; • перегляд навчальних фільмів (життя первісних людей), презентацій. <p>Робота в групах</p> <ul style="list-style-type: none"> • виконання дидактичних вправ, спрямованих на розвиток навичок орієнтації в історичному просторі; • установлення послідовності історичних подій за допомогою лінії часу; • спільне виконання дослідницьких завдань (робота з текстовими та візуальними джерелами, які
--	---	--

<p>«протоміста», «трипільська культура», «суспільство», «суспільна верства», «держава», «місто-держава», «фараон», «закон», «реформа», «зикурат», «політеїзм», «ієрогліф», «клинопис», «криза бронзового віку», «арії», «колісниця»; — позначати на карті (використовуючи географічні орієнтири) давні цивілізації та міста, держави; співвідносити відомості географічних та історичних карт з іншими джерелами інформації (розповідь учителя/вчительки, текст підручника тощо); — показувати на карті територіальні межі трипільської, середньостогівської, ямної, катакомбної, зрубної археологічних культур, найбільші поселення трипільців; центри бронзової металургії; — виявляти й розрізняти за допомогою вчителя/вчительки причини і привід, результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів; — формувати запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства в цілому, його окремих груп або представників; — характеризувати особливості давніх суспільств та держав; — описувати повсякденне життя представників різних верств давніх суспільств; — наводити приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі та просторі, взаємодії людини та природи (на прикладі</p>	<p>цивілізацій: спільне та відмінне. Організація влади. Правила життя в стародавньому суспільстві. Звичаї, мораль, закон. Закони Хаммурапі. Писане право — крок у суспільному розвитку. Міфологія, релігія та світогляд цивілізацій Стародавнього світу. Розвиток писемності. Зв'язки та культурний обмін у Стародавньому світі. Індська (Хараппська) цивілізація. Зародження цивілізації Китаю. Бронзовий вік на території України (ямна, катакомбна, зрубна археологічні культури). Розселення індоєвропейців. Ведична цивілізація. Перші європейські цивілізації: Мінойська та Мікенські та їхні пам'ятки. Криза бронзового віку</p>	<p>характеризують перші цивілізації);</p> <ul style="list-style-type: none"> • виконання вправ на з'ясування походження і належності історичного джерела за зовнішніми ознаками; вплив природно-кліматичних умов на формування цивілізацій у різних регіонах світу; розуміння спільного й відмінного в релігійних віруваннях різних цивілізацій. <p>Індивідуальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • виконання вправ на визначення причин, приводу, результату і наслідків історичної події, явища або процесу; • наведення прикладів історичних пам'яток періоду (на території України); • формулювання запитань до текстів та історичних джерел; • складання хронологічних і синхроністичних таблиць
--	---	---

<p>Месопотамії та Китаю);</p> <ul style="list-style-type: none"> — описувати повсякденне життя представників різних верств давніх суспільств; — визначати ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом, цивілізаційною належністю (у межах теми); — осмислювати і передавати враження, яке могли справляти на давнє населення й справляють на туристів зараз пам'ятки мистецтва трипільської культури, Давнього Єгипту та Передньої і Центральної Азії, народів степів Причорномор'я, Індії та Китаю; — зіставляти умови розвитку та характерні ознаки суспільств і держав Давнього Єгипту та Передньої та Центральної Азії, Південно-Східної Європи, Індій та Китаю; — використовувати інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, музейні експозиції, для характеристики видатних історичних постатей, формулювання судження про вчинки історичних осіб; — висловлювати припущення про причини припинення існування трипільської культури, загибелі різних держав і цивілізацій Стародавнього світу 		
<p><i>Узагальнення і контроль за розділом</i></p>		

Розділ VI. Творення нових форм суспільного і господарського життя. Спільноти на території України та їхні відносини із цивілізаціями Сходу

<p>Знає: — хронологічні й територіальні межі основних цивілізацій Давнього Єгипту, Ассирії, Фінікії (міст-держав) та Ізраїльсько-Юдейського царства, імперії Ахеменідів, Кіммерії, Великої Скіфії, Китаю; — назви відомих пам'яток епохи.</p> <p>Розуміє: — розвиток господарського життя, форм організації влади; — зміни світогляду та способу життя, причин появи світових релігій; — причини злету і занепаду держав і суспільств; — значення Біблії як історичного джерела; — вплив світових релігій на розвиток цивілізацій; — необхідність збереження пам'яток минулого.</p> <p>Уміє: — виокремлювати українознавчий компонент у тексті підручника; — позначати на карті (використовуючи географічні орієнтири) давні цивілізації та міста, держави, співвідносити дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя/вчительки, текст підручника тощо); — використовувати терміни й поняття: «кочівники», «курган», «фінікійська колонізація», «монотеїзм», «Біблія», «імперія», «Вавилонська</p>	<p>Ранній залізний вік на території України. Великий степ. Становлення кочового способу життя в причорноморських степах. Кіммерійці. Скіфи. Велика Скіфія та її культурно-економічні зв'язки. Вплив на розвиток держав Передньої Азії.</p> <p>Особливості цивілізаційного розвитку відповідно до природно-географічних умов. Фінікія. Торговельні міста. Алфавіт. Фінікійська колонізація. Карфаген.</p> <p>Війни у Стародавній історії. Вплив війн на суспільство. Людина у війні. Ассирія. Халдейське (Новоавилонське) царство.</p> <p>Народження імперій: організація влади та суспільства. Життя людини в перших імперіях: Єгипетській (Рамзес II), Перській (Ахеменіди), Китайській (Цінь Ши Хуан-ді). Держава Маур'їв.</p>	<p>Як впоратися:</p> <p>Фронтальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснення вчителя/вчительки з демонстрацією картографічних матеріалів та видатних пам'яток минулого, навчальних фільмів; • виконання учнями та ученицями пізнавальних завдань, робота з проблемними запитаннями, що розкривають суть змін у державному та суспільному устрої тогочасних ключових держав світу; • дискусія: як поява кочівництва вплинула на розвиток перших цивілізацій. <p>Робота в групах</p> <ul style="list-style-type: none"> • взаємодія учнів та учениць під час виконання дидактичних вправ з орієнтування в історичному просторі (зміни меж держав, поява нових, переселення народів); • спільне виконання завдань у дослідницькій діяльності (робота з текстовими та візуальними джерелами); • перегляд навчальних фільмів (кіммерійці, скіфи), презентацій.
---	--	--

<p>вежа», «Велика Китайська стіна», «зороастризм», «Велика Скіфія», «звіриний стиль»;</p> <p>— виявляти та розрізняти за допомогою вчителя/вчительки причини і привід, результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів;</p> <p>— характеризувати особливості суспільств і держав, що вивчаються;</p> <p>— описувати повсякденне життя представників різних верств давніх суспільств;</p> <p>— наводити приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі та просторі, взаємодії людини і природи;</p> <p>— осмислювати й передавати враження, яке могли справляти на давнє населення та справляють на туристів зараз пам'ятки Давнього Єгипту, Передньої Азії, народів степів Причорномор'я, Індії та Китаю;</p> <p>— визначати ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом, цивілізаційною належністю (у межах теми);</p> <p>— зіставляти умови розвитку та характерні ознаки суспільств і держав Давнього Єгипту, Передньої і Центральної Азії, Південно-Східної Європи, Індії та Китаю;</p> <p>— критично використовувати інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, музейні експозиції, для формулювання власних суджень про ті чи інші історичні постаті, події та явища в</p>	<p>Держава, людина та релігія.</p> <p>Поняття світових і державних релігій (вчень): юдаїзм, зороастризм, буддизм, конфуціанство</p>	<p>Індивідуальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • виконання вправ на визначення причин, приводу, результату й наслідків історичної події, явища або процесу; • створення колажу пам'яток минулого; • складання уявного туристичного маршруту за тематикою розділу; • виконання різнорівневих вправ із лінією часу, хронологічною таблицею
--	---	---

контексті загальних тем		
Узагальнення і контроль за розділом		
Розділ VII. Антична цивілізація та навколишній світ. Суспільства на українських землях		
<p>Знає:</p> <ul style="list-style-type: none"> — основні події античної цивілізації; — хронологічні межі існування на території України грецьких міст-держав (полісів), Боспорського царства; — пам'ятки культури Давньої Греції, Скіфії, античних міст-держав Північного Причорномор'я та Криму, елліністичного світу; — відмінності між системами правління в Греції та Римі, грецькою та фінікійською колонізацією; — хронологічну послідовність панування в степах Північного Причорномор'я та Криму скіфів, сарматів, готів, гунів; — місце окремої людини в античній цивілізації за демократичного та імперського устрою; — риси суспільного устрою, господарства античних полісів Північного Причорномор'я та Криму; — спосіб життя (суспільну організацію, господарські заняття, духовний світ) давніх слов'ян та інших народів (кельтів, германців, сарматів); <p>Розуміє:</p> <ul style="list-style-type: none"> — взаємовплив античної цивілізації і навколишнього світу; — особливості античної демократії, зміст прав та 	<p>Антична цивілізація — колыска європейської цивілізації.</p> <p>Громадянське суспільство та демократія. Проблема рабства.</p> <p>Демократія: принципи та механізми функціонування.</p> <p>Грецький поліс як самоврядна громада. Формування інституту громадянства. Єдність прав та обов'язків громадян полісів.</p> <p>Суспільства та устрій Афін і Спарти.</p> <p>Патріотизм. Персько-грецькі війни.</p> <p>Розквіт демократії в Афінах за правління Перікла.</p> <p>Грецька релігія та міфологія.</p> <p>Античні Олімпійські ігри.</p> <p>Повсякденне життя людини та сім'ї в давньогрецькому суспільстві.</p> <p>Спадщина грецької культури.</p> <p>Велика грецька колонізація.</p> <p>Заснування античних грецьких</p>	<p>Як впоратися:</p> <p>Фронтальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснення вчителя/вчительки, що акцентує увагу на місці людини в Античному світі й цінностях демократії; • одночасне виконання учнями та ученицями пізнавальних завдань, присвячених повсякденному життю Греції та Риму; • наведення аргументів на користь тієї чи іншої позиції під час обговорення проблемних питань; • виконання вправ на уточнення демократичних цінностей; • виконання вправ різного рівня складності з історичними джерелами; • перегляд навчальних фільмів (Давня Греція та Рим, античні міста-держави Північного Причорномор'я), презентацій та інших візуальних матеріалів. <p>Робота в групах</p> <ul style="list-style-type: none"> • взаємодія учнів та учениць під час створення історичних реконструкцій; • виконання вправи на визначення

<p>обов'язків громадян Афін, статус інших верств суспільства, рабів;</p> <p>— відмінності між громадським та особистим простором на прикладі суспільного розвитку Афін, Спарти, Риму;</p> <p>— причини піднесення й занепаду грецьких полісів, Великої Скіфії, Македонії, Римської держави;</p> <p>— передумови і причини Великої грецької колонізації;</p> <p>— внесок та зв'язок античної цивілізації зі спільнотами, що розвивалися на українських землях;</p> <p>— близькість давньогрецької, елліністичної та давньоримської культур;</p> <p>— зміст прав та обов'язків громадян Риму, статус інших верств суспільства, рабів;</p> <p>— причини піднесення й кризи Римської республіки та заміни її на імперію;</p> <p>— передумови, причини, наслідки Великого переселення народів;</p> <p>— внесок античної цивілізації в історію людства, зв'язок античної цивілізації зі спільнотами, що розвивалися на українських землях;</p> <p>— історичне значення поширення християнства;</p> <p>— як у добу Античності соціальне становище особи впливало на її повсякденне життя.</p>	<p>поселень на території України (у Північному Причорномор'ї та Криму). Культурні взаємодії. Поняття варварства і цивілізації.</p> <p>Народження нового світу. Діалоги культур та цивілізацій. Піднесення Македонії. Александр Великий (Македонський) та його Східний похід. Народження елліністичного світу, культурні взаємовпливи. Ойкумена.</p> <p>Виникнення міста Рим. Етруски. Поняття республіки. Народовладдя. Роль суспільства у формуванні владних інституцій за часів Римської республіки. Римське право.</p> <p>Роль людини в історії. Військова справа та експансія Риму. Пунічні війни. Ганнібал. Криза республіки. Постать Цезаря в римській та світовій історії.</p> <p>Мистецтво, релігія та світогляд римського населення. Повсякденне життя різних соціальних верств.</p>	<p>пріоритетів та формування демократичних цінностей (на прикладах історії Греції та Риму);</p> <ul style="list-style-type: none"> • створення постера/інфографіки про видатну історичну постать (на вибір учителя/вчительки). <p>Індивідуальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • виконання вправ із добирання інформації на задану тему (мова ворожнечі в конфліктах минулого: персько-грецькі війни, походи Александра Великого (Македонського), Пунічні війни); • визначення ознак музейного експоната (артефакту) під час екскурсії до музею; • створення хронологічних і синхроністичних таблиць; • створення повідомлення для соціальної мережі на історичну тематику з роз'ясненням цінності демократії
--	---	--

<p>Уміє:</p> <ul style="list-style-type: none"> — використовувати підручник як базу для нових знань; — показувати на карті історико-географічні об'єкти античної цивілізації (античні міста, держави, напрямки Великої грецької колонізації, Східного походу Александра Македонського, межі його імперії та її розподіл тощо); — використовувати терміни й поняття: «античність», «фаланга», «еллінізм», «поліс», «громадянин», «демос», «аристократія», «тиранія», «демократія», «пантеон богів», «Олімпійські ігри», «республіка», «патриції», «плебеї», «сенат», «римська вілла», «диктатор», «вето», «легіон», «провінція», «гладіатор», «експансія», «курган», «прабатьківщина слов'ян», «Велике розселення слов'ян», «городища», «катафрактарії», «язичництво», «ідол»; — формулювати судження, характеризуючи й зіставляючи суспільний устрій та повсякденне життя Афін і Спарти, Македонії; місце окремої людини в античній цивілізації, співвідношення «людина—держава», як воно змінювалося й чому; — характеризувати суспільний устрій, господарство античних полісів Північного Причорномор'я; — використовувати інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, матеріали музейних експозицій, для характеристики тих чи 	<p>Проблема рабства в господарстві та суспільстві.</p> <p>Октавіан Август. Римська імперія в період розквіту. Життя людини в умовах імперії.</p> <p>Кризові явища в Римській імперії. Виникнення та поширення християнства. Перетворення християнства на офіційну релігію імперії. Поділ Римської імперії.</p> <p>Походження (витоки) слов'янських народів. Природно-географічні умови історичної прабатьківщини розселення слов'ян. Суспільне та господарське життя і духовний світ.</p> <p>Народи — сусіди Риму (кельти, сармати, германці, слов'яни та інші). Боспорське царство. Черняхівська археологічна культура. «Цивілізування варварів» та «варваризація Риму».</p> <p>Загибель Стародавнього світу: навала гунів та Велике переселення народів. Падіння Західної Римської</p>	
--	--	--

<p>інших подій, явищ, процесів, історичних постатей; — пояснювати, як у добу Античності соціальне становище особи впливало на її повсякденне життя; — описувати спосіб життя (суспільну організацію, господарські заняття, духовний світ) давніх слов'ян, порівнювати його зі способом життя інших племен і народів (кельтів, германців, сарматів)</p>	<p>імперії. Народження нової Європи: варварські королівства.</p> <p>Українські землі в умовах Великого переселення народів.</p> <p>Передумови розселення слов'ян.</p> <p>Анти й склавини на землях сучасної України.</p> <p>Минуле в сучасному: спадщина Античної цивілізації крізь віки</p>	
Узагальнення і контроль за розділом		
Підсумки		
<p>Знає: — як розвивалося суспільство в стародавні часи; — основні терміни й поняття: «держава», «демократія», «громадянин», «закон» та інші.</p> <p>Розуміє: — різницю між демократією Античності та сучасною.</p> <p>Уміє: — показувати на карті основні цивілізації Стародавнього світу; — пояснювати значення перших законів людства; — визначати причини виникнення законів та громадянства; — співвідносити власні уявлення з набутими знаннями; — орієнтуватися в культурних, філософських та</p>	<p>Стародавні цивілізації — основа сучасного суспільного устрою.</p> <p>Зародження сучасної демократії.</p> <p>Становлення законодавства та громадянства.</p> <p>Основи прав і свобод людини</p>	<p>Як впоратися:</p> <p>Фронтальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснення вчителя/вчительки (супроводжується демонстрацією презентації); • актуалізація учнями та ученицями раніше набутих знань. <p>Робота в групах</p> <ul style="list-style-type: none"> • взаємодія учнів та учениць у складі пар або малих груп для визначення основних принципів демократії Античності. <p>Індивідуальна робота</p> <ul style="list-style-type: none"> • виконання вправ із добирання

політичних здобутках цивілізацій Стародавнього світу		інформації за заданими критеріями (пошук в інтернеті інформації щодо основ для створення бази прав людини в давнину)
--	--	--

ПРИКІНЦЕВА ЧАСТИНА

Оцінювання навчальних результатів учнів та учениць із курсу

«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти»

- Під час вивчення курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» система оцінювання спрямована не лише на перевірку рівня засвоєння матеріалу, а й на вимірювання змін, які відбуваються в учнів та учениць.
- Система оцінювання має бути зрозумілою для всіх учасників освітнього процесу. Бажано проінформувати учнів та учениць про критерії оцінювання на початку вивчення курсу.
- Оцінювання знань, умінь і навичок спирається на очікувані результати, що закладені в програмі з урахуванням необхідних результатів, окреслених у наскрізних уміннях і ключових та предметних компетентностях.
- Оцінювання учнів та учениць здійснюється через підсумкове та поточне (формувальне) оцінювання.
- Підсумкове оцінювання доцільно використовувати після завершення вивчення розділу, наприкінці семестру та навчального року. Крім традиційних форм проведення підсумкового оцінювання (тести, контрольні роботи тощо), рекомендується здійснювати оцінювання шляхом проведення дидактичних ігор, конференцій, диспутів та інших інтерактивних методик.
- Для формувального оцінювання слід виробити зрозумілі учням та ученицям цілі на певний період навчання, форми конструктивного зворотного зв'язку щодо їхніх навчальних досягнень відповідно до визначених цілей, механізми коригування вчителем/вчителькою навчального процесу відповідно до результатів і навчального розвитку учнів та учениць.

Створення закладом освіти навчальної програми з предмета

На основі запропонованої модельної програми «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» з урахуванням вимог Державного стандарту базової середньої освіти вчитель/вчителька має можливість розробити власний варіант навчальної програми. Розроблена навчальна програма потребує затвердження педагогічною радою навчального закладу.